

BELLE TEN

Cilt : XLVII

Ekim 1983

Sayı : 188

ATATÜRK VE İNKILAP *

Prof. Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

Sayın Bayanlar ve Baylar!

Hepimizin bildiği gibi içinde bulunduğumuz 1981 yılı Mustafa Kemal Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yıldır ve bu nedenle Atatürk, uluslararası önemli bir kuruluş olan UNESCO'nun da kararı ve işbirliği ile bütün dünyaca anılmaktadır. Muhakkak ki O, yüzyılımızın yetiştirdiği "büyük insanlar"ın en ön sırada yer alanlarından biridir. Hiç de uzun sayılamayacak, ömrü boyunca başardığı işlerle ona bu "büyük insan" ünvanını kazandıran yüksek meziyetlerinden biri, kişiliğindeki İnkılapçılık vasfıdır. Gerçekten de, Atatürk denince her şeyden önce onun Türk toplumunda yapmış olduğu köklü değişiklikler akla gelir. Biz bunların topuna *Atatürk İnkılabı* ya da *Türk İnkılabı* demekteyiz. İşte bu nedendir ki, iki kardeş milletin bilim adamlarının işbirliği ile Atatürk'ü anmak üzere bir araya geldiğimiz böyle müstesna ve mutlu bir günde Atatürk İnkılabını konuşmama konu olarak seçtim. Davranışımın yerinde görüleceğini umarım.

Hemen belirtmeliyim ki, konu çok geniştir ve bu kadar sınırlı bir zaman kesiminde ayrıntılarına girmek mümkün değildir. Genellikle özetleyerek, çok kez de kendi sözleri ile tekrarlayarak, Atatürk'ün bu alandaki düşüncelerini ortaya koymağa çalışacağım.

Konuya girerken, "inkılap" kavramından Atatürk'ün ne anladığını belirtmekle işe başlayalım:

Burada önce terminoloji açısından bir açıklama yapmak gerekiyor sanırım. "İnkılap" terimi Türkçe'de Atatürk'ün ölümünden sonra

* Bu yazı, Macar Bilimler Akademisinin 1981 yılı ekim ayının 27. günü Budapeşte'de düzenlediği "Atatürk'ü Anma Sempozyum"unda yapılan bir konuşmanın metnidir.

kullanılmaya başlanmıştır. Ondan önceleri bu sözcüğün yerine aynı kavramı içeren iki sözcük vardı. Bunların biri “ihtilal”, ötekisi de “inkılap” idi. İkisinin de anlamı birbirine yakındır. Örneğin, Büyük Fransız İhtilali denildiği gibi Büyük Fransız İnkılabı da denir. Bununla beraber iki terimin anlamları arasında ince bir nüans farkı vardır. İhtilal kavramı: oluşu âni, birden bire; süresi kısa, etkisi yüzeysel ve geçici olan; niteliğinin yıkıcı yanı ağır basan bir anlam taşır. İnkılap kavramı ise: gerek hazırlanışı gerekse oluş süreci yavaş yavaş meydana gelen; süresi uzun, etkileri derin ve sürekli; nitelik bakımından da yapıcı tarafı ağır basan bir anlama gelir.

Dikkat buyuruldu ise biraz önce ben, İhtilal ve İnkılap sözcükleri o zaman vardı dedim, ama kullanılırdı demedim. Çünkü bu sözcükler mevcut olmakla beraber, Mustafa Kemal’in çocukluk ve ilk gençlik yıllarında kullanılması yasaktı. Hatta, o dönemin sözlükleri açılıp da bakılacak olursa ihtilal ve inkılap sözcükleri ya hiç bulunmaz ya da ikinci, üçüncü derecedeki anlamları verilmiş olarak görülür. Kamus-ı Türkî’de ise her iki terim de yoktur.

İşte Atatürk kuşağı böyle bir ortam ve böyle bir tinsel hava içinde yetişmiştir. O kuşaktan gelen aydın kimseleri en çok düşündüren sorun, devletin geleceği ne olacak konusu idi. Osmanlı Devletinin durumu, hem iç düzen hem de dış ilişkiler bakımından ferahlatıcı olmaktan çok uzaktı. Kamu düzeninin giderek daha da bozulması önlenemiyor, uzun yıllardan beri sürüp giden bu derde bir türlü ilaç bulunamıyordu. Devletin yakalanmış bulunduğu hastalık tedavi kabul etmiyordu. Doksan üç Harbi dediğimiz 1877-1878 savaşının getirdiği felaketten sonra hastalığın seyri büsbütün hızlanmıştı. Göz göre göre bu dev vücut eriyip gidiyordu. Vatan topraklarından Rumeli’nin büyük bir kısmı, Kuzey Afrika, Doğu Anadolu elden çıkmıştı. Geri kalan parçalarının da, her gün biraz daha göze batar şekilde olmak üzere, aynı akıbete yaklaştığı görülmüyordu.. O zaman gelip çatınca ne olacaktı? İşte bütün sorunlar bu noktada düğümleniyordu.

Mevcut düzenle yaşamı sürdürmek olanağı bulunmadığı, şimdiye kadarki denemeler ve yaşanan olaylarla kanıtlanmıştı. Eğer yaşamak isteniyordu ise yeni bir yol bulmak, başka bir biçime girmek gerekiyordu. Ama bu yeni yol ne idi, yeni biçim ne olmalı idi? Herkesin kafasındaki problem de işte bu idi. Zihinleri sürekli olarak bu sorunlarla uğraşıp duran o zamanın aydınları arasında genç bir adam da vardı: Mustafa Kemal!

Henüz bir Harp okulu öğrencisi iken ve biraz sonra genç bir subay olarak Mustafa Kemal, çok okuyan, başkalarından farklı olarak okuduğunu kendine özgü bir biçimde dimağında ve ruhunda yoğunlaştırarak hayat için, yaşam kavgası için yararlı bir kalıba sokan, zamanı gelince uygulayan bir

insan olarak tanınır. Gençlik çağından beri devlet ve toplum problemleri ile uğraşırken, zamanın bütün düşünürleri üzerinde hâla etkisini sürdürmekte olan büyük Fransız Devriminin üzerine eğilip iyice incelemiştir. Sonraları bir inkılapçı olarak giriştiği eylemlerde Fransız Devriminin ilkelerinden yararlandığına, hatta esinlendiğine kuşku yoktur. Nitekim O, Büyük Millet Meclisi Reisi ve Türkiye Cumhuriyeti Başkanı olarak, inkılabdan söz edilince Fransız İnkılabını anar, ondan örnekler verir. Onu gelip geçmiş bütün inkılapların en önemlisi olarak vasıflandırır.

Mustafa Kemal genel olarak devrimi şöyle tanımlar: İnkılap mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Bu, üç nedenle olur, 1 - Halk özgürlüğünü kazanmak zorunluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ihtilalin siyasal nedenidir. 2 - Toplumda sosyal sınıflar arasındaki farkları, ayrıcalıkları ortadan kaldırmak gerekmiştir. Bu da ihtilalin sosyal nedenidir. 3 - Çalışma ve alınterinin bedelini toplamak gerekir. Bu da ihtilalin ekonomik nedenidir.

Atatürk'e göre inkılabların en bereketlisi, en verimli, hak istemek bakımından ve bütün insanlığa egemenlik getirmesi, egemenlik fikrinin kaynağı olması bakımından en önemlisi Fransız İnkılabıdır. Ama o tarihten bu yana insanlık çok ilerlemiştir. Gerçi Türk demokrasisi Fransız İhtilalinin açtığı yolu izlemiştir, ama onun kopyası olmamıştır. Türk İnkılabı kendine özgü birtakım özellikler geliştirmiştir. Her ulus, inkılabını, sosyal çevrenin baskısına, gereksinmelerine, zamanın gereklerine uygun olarak yapar.

Demek oluyor ki, Atatürk'e göre devrim, zamanın ihtiyaçlarına ve uygulanan toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal yapısına uygun olarak yapılmak zorundadır. Türk inkılabı da böyledir. Yeni Türkiye'nin bu açıdan eski Türkiye ile hiçbir ilgisi yoktur.

Türk İnkılabı nedir? Bu sorunun yanıtını Atatürk'ün kendi ağzından dinleyelim:

"Türk İnkılabı kelimenin ilk anda hatırlattığı ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişmeyi ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri bertaraf eden en mükemmel tarz olmuştur".

Şu halde "Türk İnkılabı, yalnız mevcudu yıkan bir eylem değildir. Bunun ötesinde çok daha geniş boyutlarda bir değişim ve dönüşümdür. Ve bu dönüşümün de meyvası Türkiye Cumhuriyeti'dir... Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini sağlayacak yeni müesseseler koymuş olmaktadır".

Türk İnkılabının birtakım özellikleri vardır. Millet, varlığını devam ettirmesi için fertleri arasında düşündüğü müşterek bağ, asırlardan beri gelmiş şekil ve niteliğini değiştirmiştir, yani millet din ve mezhep bağları yerine Türk milliyeti bağı ile fertlerini bir bütün halinde bir araya toplamıştır. Millet, uluslararası genel mücadele alanında canlılık ve güç sağlayacak bilim ve araçların ancak çağdaş özgürlükte bulunabileceğini değişmez bir gerçek olarak prensip saymıştır. Birçok milletlerin kurtuluş ve yükselme mücadelesinde coşup köpürdükleri görülmüştür. Fakat bu köpürme Türk milletinin şuurlu coşturuluşuna benzemez. Türkiye'nin her köşesinde ihtilal ve inkılap gerçek Türklüğe kavuşma savaşı halinde kendini göstermiştir.

Herhangi bir kişi bir milleti ihtilale sevk edebilir. Ama ana problem onu hedefine yöneltmek ve eriştirmektir. Bu da ancak bütün milletin ilgisini uyandırmakla gerçekleştirilebilir: Bütün dünyada ancak millet adına millî meclislerin işi üstlenmesi ile uygulanabilir. İnkılap yapacak kimselerin her şeyden önce "İdare-i maslahatçı" olmamaları gerekir. Türk İnkılabının en göze çarpan özelliği, onun millet tarafından ve millet için, milletin selameti adına, hak adına yapılmış olmasıdır. Türk İnkılabının ana hedefi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen, anlam ve biçimi ile medenî bir toplum haline getirmek, çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmaktır. İnkılaplarımızın temel ilkesi (umde-i esasiyesi) budur. Bu gerçeği kabul etmeyen zihniyeti darmadağın etmek gerekir".

Gerçek inkılapçı o insandır ki, ilerleme ve yenileşme inkılabına sevk etmek istediği insanların ruh ve vicdanındaki eğilimleri hakkiyle anlamasını bilir... Türk milletinin son yıllarda gösterdiği harikaların, yaptığı siyasal ve sosyal inkılapların gerçek sahibi kendisidir, sizsiniz. Milletimizde bu istidad ve tekâmül mevcut olmasaydı, onu yaratmaya hiçbir kuvvet ve kudret yeterli olmazdı".

Şimdiye kadar söylediklerimle devrim kavramını, Atatürk'ün genel olarak bu kavramdan ne anladığını, Türk İnkılabının özelliklerini, niteliğini ve hedefini, gerçek devrimcinin vasıflarını kısaca özetlemeye çalıştım. Şimdi, konuşmamın ikinci bölümüne geçmeden önce bir noktayı daha vurgulamak gereğini duyuyorum:

Atatürk sık sık Türk milliyetçiliğinden ve Türk milletinden söz eder. Türk milletine çok güvendiğini, her şeyi onun yapmış olduğunu, onda çok yüksek nitelikler bulunduğunu söyler ve onu över. Kendisi de "ne mutlu Türküm diyene" özdeyişi ile, böyle bir milletin evladı olduğu için övünür ve Türk inkılabının nihai hedefi olarak da ulusunu çağdaş uygarlık düzeyine eriştirmek diye gösterir. Acaba O, Türk milleti deyince ne anlıyor? Kimdir

ve nedir bu Türk ulusu? sorusunu cevaplandıralım. Bu vesile ile Atatürk inkılabının temel ilkeleri arasında yer alan “milliyetçilik” hakkında bir fikir edinmiş oluruz.

Bilindiği gibi millet kavramının tanımlanması üzerinde bir görüş birliği yoktur. Düşün aleminde ortaklaşa bir tanımlamaya henüz varılmış değildir. Atatürk ise Türk milletini şöyle tanımlar: Türkiye Cumhuriyetini oluşturan halka Türk milleti denir. Bu tanımlama çok tipiktir; anlamı derin, kapsamlı engindir. Türk ulusunun ümmet düzeyinden millet düzeyine geçmesi için adeta bir formüldür. Görülüyor ki burda Türk milliyetçiliği bu vatan üzerinde yaşayan bireyleri birbirine kenetleyen bir bağ olmaktadır. Irk, soy, dil, din ve mezhep ayrılıklarını bir yana iterek milli birliği perçinlemektedir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nı milliyetçilik bayrağı altında utkuya götüren ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Atatürk'ün kendine özgü bir milliyetçilik anlayışı vardı. Bu konuda şu kadarını söyleyelim ki, Atatürk milliyetçiliğinin pantuğanizim, panislamizim, pangermanizim, panislavizm ve benzeri gibi akımlarla hiçbir ilgisi yoktur. Hele çağdaşları arasında geniş ölçüde yaygınlaşan faşizm ve nazizm gibi renge ve ırk üstünlüğüne dayanan görüş ve anlayışların tam tersidir. Atatürk milliyetçiliği insancıl bir felsefeye dayanır. Bütün dünya milletlerinin karşılıklı sevgi ve saygı içinde birbirleri yanında kardeşçe yaşamalarını, maddî ve ma'nevî bakımdan birbirlerini desteklemelerini ister. Onun ülküsü budur ve böyle bir dünyanın adetâ özlemini çeker.

Şimdi Atatürk İnkılabı denince ne anlaşılır? sorusuna gelelim. Atatürk İnkılabını, birtakım girişim ve atılımların tümünden oluşan görkemli bir yapı olarak ele almak gerekir. Bu yapı, ayrı ayrı bölümleri ile kendi içinde uyumlu bir bütün oluşturur, öyle ki birinin eksik olarak düşünülmesi yapının biçimini bozar, görüntüsünü altüst eder. Bu nedenle “Atatürk İnkılabı” terimini kullanmak gerekir. Bu görkemli bina, “laiklik” temeli üzerine oturtulmuştur. Kısımlarını oluşturan girişim ve atılımlar, gerçekçi ve akılcı bir yöntem izlenerek, içinde bulunulan koşullar, Türk tarihinin ve insanlık tarihinin öğrettiği tecrübeler, gelecek için duyulan gereksinim ve kaygılar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Atatürk'ün deyimi ile “bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti, bir de milletler tarihinin binbir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir”.

Bu girişim ve atılımların ilk halkası vatana zorla girmiş olan düşmanı sürüp dışarı atmak hareketidir. Topyekün milletin isteği olan bu harekete Osmanlı hükümeti karşı çıkmış ve bunun etkisiz hale getirilmesi için

düşmanla işbirliği yapmıştır. Bu davranışın sonucu olarak milli hareket başlangıçta hükümete karşı bir ayaklanma biçimini almış, dolayısıyla bir ihtilal görünümüne bürünmüştür. Sonunda da halk ile beraber ve halk için bir kurtuluş ve uygarlık savaşı kimliğini kazanıp yeni bir düzen ararken, eskileri tasfiye ederek kendine özgü bir biçime girmesiyle bir inkılabı dönüşmüştür.

İnkılap yolunda kılavuzlar, biraz önce söylediğimiz gibi, “içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti” ve tarihten alınan dersler idiler. Ama bunlar o zaman ne durumda bulunuyorlardı?

İçinde yaşadığımız yurt düşman çizmeleri altında inliyordu. Yüzyıllar boyunca uğradığı ihmal ve bakımsızlık yüzünden her yanı yıkık, çökük bir ören görüntüsünde idi. Üstelik de istilacı düşman, önüne çıkan herşeyi kırıp geçiriyor, ayakta kalmış ne bulursa yerle bir ediyordu. Her şeyden önce bu yurdu düşmandan temizlemek, sonra da bayındırlaştırarak doğudan batıya, kuzeyden güneye maddeten ve ma’nen birbirine kenetlenmiş bir vatan haline getirmek gerekiyordu.

Üzerinde yaşayan halk ise fakir, yoksulluk içinde, bitkin ve bilgisiz, sosyal, ekonomik ve kültürel bakımlardan ilkel bir düzeyde bulunuyordu. Bu toplumu hâla içinde bulunduğu ümmet aşamasından kurtararak millet düzeyine erdirmek gerekiyordu. Tam bağımsız bir vatan ve bilinçlenmiş vatandaşlardan oluşan özgür bir millet; bu iki nokta, Türk inkılabının başlıca hedefi olmuştur. Ne yapılmış ise hep bu hedefe erişmek için yapılmıştır. Atatürk’ün sözleri ile “yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılapların gayesi, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağımıza uygun, bütün ma’na ve şekli ile medeni bir toplum haline ulaştırmaktır. İnkılaplarımızın temel prensipi budur”.

Hedefe en kısa yoldan erişmek için birtakım ilkeler (umde-i esasiye) benimsenmiştir ki, bunların başında laiklik ilkesi gelir. Şimdi bu ilke üzerinde biraz durmak yerinde olacaktır.

Laiklik nedir? İlk önce kısaca bunu açıklayalım: Laik sözcüğü aslında eski Yunanca’dan alınmıştır. Yunancası laikos’dur. Türkçe’ye Fransızca’dan geçmiştir. Anlamı, sosyal sınıflandırmada ruhban sınıfına mensup olmayan kimse demektir. Eskiden dinsel bir düzen içinde yaşayan toplumlarda din adamları dışında kalanlara laik denirdi. Hıristiyan dünyasında din adamlarına clerici din adamı olmayanlara ise laici denilmiştir. Sonradan sözcüğün anlamı değişerek siyasal ve hukukî bir deyim niteliğini kazanmış, devlet yönetimi ile dinsel düzen arasındaki ilişkilerin bir türünü ifade eden bir terim halini almıştır.

Laiklik çeşitli açılardan tanımlanabilir:

I - Felsefe açısından laiklik, “insana, insan aklına, insanlığın sürekli gelişimine inanmak”tır. Buna göre devlet yönetiminde, din dışında ve akla dayanan temel kuralların egemen olması gerekir. Bu açıdan laiklik akılcı ve gerçekçi bir anlam kazanmaktadır.

II - Siyaset açısından laiklik, siyasi iktidarı sınırlayan bir ögedir. Liberal sistemin dinsel kaynağıdır. Siyasetle dinin birbirine karıştığı teokratik devlette otoritenin sınırlandırılması mümkün değildir. Buna karşılık laik devlette örgütlenmiş din, devlet otoritesinin sınırlandırılmasında yardımcı olur. Laik sistemde din, siyasi iktidarı sınırlayan bir güç olarak belirir.

III - Hukuk açısından laikliğin tanımlanmasında tam bir uyum yoktur. Ama en çok geçerli sayılan tanım şöyledir: Laiklik, “din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır”. Buna göre din işleri ile devlet işleri kendi içlerinde birbirinden ayrı ve bağımsızdırlar; birbirini etkilemezler. Bazı yazarlar laikliğe daha kapsamlı bir anlam verirler. Onlara göre prensip olarak özgür devlet içinde özgür din yer almalıdır. Devlet, dinler karşısında tarafsız olacağı gibi dinin kamu düzenini bozacak davranışlarını da önleyebilmelidir. Laiklik, kişiyi, kendisini saran ve gerçekte Tanrısı ile kendi arasına giren batıl inançlar ve müesseselerden kurtararak, onu vicdan özgürlüğüne kavuşturan hareketlerdir. Bu bakımdan kişinin moral varlığını geliştirecek önlemlerin alınması da laikliğin gereklerindedir. Bu açıdan kişinin, istediği dinî inanca sahip olması, ibadetini engelsiz yapabilmek olanağını bulması, dinî inançlarını başkaları ile paylaşabilmesi, ibadet ve dinî törenleri açıktan açığa başkaları ile bir arada yapabilmesi imkânlarına sahip bulunmalıdır.

Kısaca söylemek gerekirse klasik anlamda laiklik, siyasal ve dinsel iktidarı eşit ve ayrı ayrı kaynaklardan doğmuş olarak kabul eden anlayıştır. Din ve devlet kendi içlerinde bağımsız iki ayrı güçtür ve bu ayrılık kesindir.

Niçin laiklik?

Atatürk İnkılabının temelini laiklik teşkil eder demiştik. Neden buna ihtiyaç duyulmuştur? Çünkü bağımsızlık savaşının en kısa sürede hedefine ulaşabilmesi yolunda karşılaşılan engellerin başında devlet müessesesinin din müessesesi ile iç içe geçmiş bulunması geliyordu. Son yüzyılın olayları, özellikle Kurtuluş Savaşı başlangıcında meydana gelen olaylar, bu gerçeği gün ışığına çıkarmıştı. Aslında ayrı ayrı kaynaklardan gelen bu iki müesseseye, uygarlık düzeyi yüksek toplumlardaki biçimlerinin verilmesi bir zorunluk halini almıştır. Osmanlı Devleti, öteden beri teokratik bir yapıya

sahip bulunagelmişti. Memlekette devlet adına yapılacak her icraat için, din açısından doğru olup olmadığı göz önünde tutulur ve buna göre hareket olunurdu. Fetva müessesesi denen bir kuruluş vardı. Bir savaş mı ilan edilecek, bir barış mı yapılacak, kesinlikle şeyhülislamın fetvasına başvurulurdu. Herhangi bir yenilik yapılmak istenirse, örneğin bir basımevi kurulmak düşünülüyorsa yine şeyhülislamdan fetva almak gerekli idi. Türkiye’de bir basımevi ancak 1728 tarihinde, icadından üç yüzyıl sonra, o da din ile ilgili kitaplar basılmamak koşulu ile kurulabilmiştir. Yine şeyhülislamın fetvaları ile padişahlar tahttan indirilmiş, kimileri katlolunmuşlardır. Kısacası devlet, bütün hareketlerinde bu müessesenin denetimi altında bulunmaktadır. Bu yüzden iş görülemez, hele herhangi bir yenilik yapılamaz duruma gelinmiştir.

Bu durumdan kurtulmak için her şeyden önce toplumdaki zihniyetin, dünya görüşü ve yaşam anlayışının değişmesi zorunluğu vardı. Din ile devlet, kendi içlerinde bağımsız iki ayrı güç olarak kabul olunmak gerekli idi. Bu takdirde devlet, kişilerin inanç özgürlüğünü ve eşitliklerini korumak zorunda olacaktı. Devlet, egemenliği alanı içinde yaşayan dinler arasında bir ayırım yapmayacak, çeşitli dinlere bağlı insanları her bakımdan eşit tutacaktı. Böylece, kişilerin belli dinsel kurallara uymak zorunluğu ortadan kalkacak ve din, kişi ile Tanrı arasındaki bir ilişki niteliğini kazanacaktı. İşte böyle bir sonuç, dinsel özgürlüğün temelidir.

Öte yandan devletin kendisi dinsel kurallara dayanmayacaktı. Devlet işleri akıl ilkelerine göre yürütülecek, yani laik olabilecekti. Yönetim dinin kontrolü altında olmayacaktı. Ne devlet ne de kişi din kurallarına göre yaşamak zorunda değildi. Din kişisel bir sorundur. Sonuç olarak devlet, dinin sosyal ve siyasal yaşama emredici bir şekilde katılmasını engelleyecek, sınır aşılınca bunu önlemek hakkına sahip olacaktı. Başka bir deyimle laik devlet teokratik devletin aksine olarak, din karşısında tarafsız kalacaktı.

Laik bir toplum düzeninde din ile ilgili olmak üzere devletin iki görevi olur. Birincisi, devlet dinin siyasal yaşamı etkileyici ve kendi kurallarına çevirici davranışlarını engelleyerek denetim yapar. İkincisi, kişilerin din özgürlüğünü korumak için, dinsel inançlara yapılacak saldırıları da engeller. Şu halde devlet, din alanında görülecek kötüye kullanmaları önlemekle görevlidir. Özellikle İslam topluluklarında bunun büyük bir önemi vardır.

Demek oluyor ki laiklik, toplumun görüş ve anlayışını değiştirmenin, daha açık bir deyimle, bir kültür çevresinden başka bir kültür çevresine geçmenin ilk şartı oluyordu. Din ile devlet işlerinin birbirinden kesin olarak

ayrılması, devlet müesseselerinin ve kişi vicdanlarının, dinin emredici ve zorlayıcı denetiminden kurtarılması gerekiyordu. Bu nedenle idi ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi, sultanlık ile halifelîği birbirinden ayırıp önce sultanlığı (1 Kasım 1922) ve bir süre sonra zamanı gelince de halifelîği (3 Mart 1924) ortadan kaldırmakla bu işe başladı. Böylece, ilkin siyasal iktidar, hukuksal olarak da, tek kişiden (padişahıtan) alınıp doğrudan doğruya milletin kendisine maledilmiş ve sonra da teokratik müessese ve anlayışın kaynağı ve dayanağı olan halifelik ortadan kaldırılmış oluyordu.

Atatürk İnkılabı dediğimiz çok yanlı ve çok kaplıklı hareketin temel ilkeleri altı noktada toplanmaktadır. Bunlar, laiklik, halkçılık, milliyetçilik, devrimcilik, cumhuriyetçilik ve devletçiliktir. Görünürde bu ilkeler bazı bakımlardan İslamıların temel dünya görüşü ve kuralları ile öyle kolayca bağdaştırılabilir şeyler değildir. Bu nedenle kimi koyu İslamcı çevrelerin bu akımlara karşı çıkmaları ve direnmeleri çok doğal karşılanmalıdır. Ancak, hedefe ulaşabilmek, yani çağdaş uygarlık düzeyine erişebilmek için her şeyden önce, ne bahasına olursa olsun laik bir düzene geçmek gerekmiştir ki, bu da topluma yeni bir dünya görüşü kazandırmak demektir. Ancak bu sayede İslamî görüş, toplumu etkisi altında tutmak durumundan çıkacaktır. Atatürk, uygarlıkta geri kalışın en başta gelen nedenlerinden biri olarak, gerçek kurallarından saptırılıp yozlaştırılmış dinci dünya görüşünü kabul etmektedir. Çeşitli zamanlarda ve birçok nedenlerle dine aslı esası olmayan birtakım öğeler karıştırılmıştır. Toplumun hak yolundan saptırması dolayısıyla zararlı olan bu gibi safsataların ayıklanıp atılması zorunludur. Dinci dünya görüşünün yerini akılcı ve gerçekçi dünya görüşü almalıydı. Bu da ancak laiklikle gerçekleşebilirdi. Laiklik ilkesini benimsemiş bir toplumun yapısı içinde din, emredici ve uyulması hukuken zorunlu bir bütün olmaktan çıkacak, böylece vatan ve millet yararına yapılacak yeniliklere karşı koymak hakkını ve gücünü kaybedecektir. Özellikle son yüzyıl boyunca bağınaz İslamcılar toplum gelişmesine karşı çıkmış ve engellemişlerdir. Bu tecrübeler Türk inkılabının ancak laik bir sistem içinde gerçekleşebileceği inancını yaratmıştır. Şunu özellikle vurgulayalım ki; gerçekte inkılapçılık, İslam dininin kendisine karşı çıkmış bir davranış değildir. Atatürk, bir millet için dinin gerekli olduğu inancındadır. Ama toplum yapısı içinde, hurafeleşmiş inançların sürekli olarak gelişmelere tepki göstermesinin önlenmesi zorunlu görülmüştür. Gazi, "mevcut tarikatların gayesi, kendilerine tabi' olan kimseleri dünyevî ve ma'nevî olan hayatta mutlu kılmaktan başka ne olabilir? Bugün ilmin, fennin, bütün kapsamı ile uygarlığın göz kamaştırıcı manzarası karşısında falan veya filan şeyhin irşadı ile maddî ve ma'nevî mutluluğu arayacak kadar ilkel insanların

Türkiye medenî camiasında varlığını asla kabul etmiyorum... İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler, mensublar memleketi olamaz. En doğru ve en hakikî tarikat medeniyet tarikatıdır. Hayatta en hakikî mürşid ilimdir. Medeniyetin emr ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir... Bizi yanlış yola sevkeden soysuzlar, çok kez din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep din kuralları sözleriyle aldatagelmışlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... Görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din örtüsü altında küfür ve kötülükten gelmiştir... Din ve mezhep herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse hiçbir kimseyi ne bir din, ne de bir mezhep kabulüne zorlayamaz. Din ve mezhep hiçbir zaman politika aleti olarak kullanılamaz... Yüzyıllardan beri olduğu gibi bugün de halk kitlelerinin bilgisizliğinden ve bağınazlığından yararlanarak binbir türlü siyasî ve şahsî maksat ve menfaat temini için dini alet ve vasıta olarak kullanma teşebbüsünde bulunanların, içerde ve dışırdaki varlığı bizi bu konuda söz söylemekten, ne yazık ki, henüz uzak bulunduruyor. İnsanlıkta din hakkındaki bilgi ve duygu, her türlü asılsız hikâyelerden sıyrılarak hakiki ilim ve teknik ışıkları ile temizlenip mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır..."

Bir kez daha tekrar edeyim ki, yukardan beri söylediklerimle Atatürk İnkılabının temelinde yatan laiklik ilkesinin önemini belirtmek istedim. Burada söz konusu olan, toplumun yaşam'a yönelik köklü bir değişikliğe tabi tutulmasıdır. İnsan aklına dayanan, insanlığı ve doğallığı ön planda tutan, insan aklı ve ruhunu en yüce bir değer olarak kabul eden bir değişimden geçmek söz konusudur. Atatürk inkılabının büyüklüğü ve evrenselliği de bu noktada kendini göstermektedir.

Sözlerimi bitirirken bir noktaya daha değinmek isterim: Atatürk İnkılabının öteki ilkelerini anlatmak, zamanın kısıtlılığı dolayısıyla olanaksızdır. Şu kadarını söyleyeyim ki, Atatürk İnkılabını bir bütün olarak görmek gereklidir. İnkılabla elde edilen sonuç çok pahalıya, ağır yüküm ve kayıplara mal olmuştur. Onu her türlü engel ve tehlikelere karşı, hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan ve hiçbir ödün vermeden korumak ve ileriye götürmek bugünkü Türk kuşaklarına düşen, şerefli olduğu kadar kutsal da olan bir görevdir. Nitekim Atatürk'de "bugün eriştiğimiz sonuç, yüzyıllardan beri çekilen uğursuzlukların uyanışı ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir" diyerek, Türkiye Cumhuriyetini Türk gençliğine emanet etmiştir.